

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Кристина Борисова,
НХА, катедра „Плакат и визуална комуникация“

на дисертационен труд на тема „Експериментални форми на типографията в художествените и периодичните печатни издания. Изразни средства за реализиране на авторски идеи.“ за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
на Бояна Иванова Павлова.

Научен ръководител: доц. д-р Илия Груев

Всяка цивилизация е непълноценна без писменост. Колкото и да е напреднала и успешна, тя се стопява във времето, ако постиженията ѝ не съществуват фиксирани в писмен вид. Писмеността обаче може да има и други, неподозирани измерения, освен засвидетелстване на определен напредък от научен характер или литературно произведение. Тази тенденция, проследена във времето, има способността да ни въвежда в различни от чисто информативните пластове на възприятие. Какво се случва, ако „буквата“ не е само буква, а е носител на различно емоционално или нерационално възприятие? Как типографията може да е основа за нещо повече, отколкото конвенционален текст и как това влияе върху изразните средства, с които борави един художник? Докъде може да стигне той в експерименталния си подход? Всичко това е набор от сложни задачи - въпроси и отговори - които са залегнали в основата на настоящия дисертационен труд.

Дисертационният труд на Бояна Павлова е компилация от внушителните 323 страници текстова част (от която 20 страници библиографски и друг вид справки и приложения)

и 148 страници приложение с цветни и черно-бели илюстрации към текста.

Структурата на дисертацията е издържана в рамките на приетите за този формат изисквания: увод, три глави с подтеми, заключение, последвано от посочените по-горе библиография и приложения.

Авторът започва увода си от най-необходимата стъпка, а именно анализ и изясняване на характеристиките на базисни за дисертацията термини като „експериментални (или неконвенционални) форми“, и „типографски експеримент“. Още в началото е необходимо да се внесе такава яснота, което залага стабилна основа за успешно разглеждане на поставените цели и по-нататъшно развитие на заложените тези през призмата на типографията и изкуството на книгата.

Ясно се очертават и задачите на настоящия труд, които предвиждат дефиниране, анализ и типологизиране на експерименталните варианти на типографията с идеята да се създаде добре организирана платформа на форми и идеи, които биха попълнили изразния инструментариум на автори в областта на графичния дизайн.

В същата част на дисертацията се изброяват и основните методи на анализ, подбрани от автора така, че да обслужват максимално целите и задачите на изследването. Друг важен елемент за разбирането на труда са редицата обосновани уточнения по заложените времеви и географски рамки и най-вече обекта на изследването: печатните художествени и периодични издания.

Като много интересен и полезен подход трябва да отбележа наличието на подходящи цитати пред всяка една от основните глави, с които автора ясно очертава посоката на развитие и изследване на проблемите, поставени в съдържанието им.

В следващите страници ще се спра поотделно на всяка от трите основни части на настоящия труд, като анализирам поставените цели, методите за тяхното осъществяване и постигнатия резултат.

Първа глава

„Нарушаването на правилата изисква на първо място познаването им“.

Тук автора насочва своето внимание към такива основни проблеми като произход и развитие на типографията, без разглеждането на които би било невъзможно по-нататъшното развитие на дисертационния труд. Изясняването на конвенционалните методи за възприемане на писмен текст, независимо от каква категория е той, е задължително условие за разбирането и правилния анализ на експерименталните „отклонения“, които са обект на изследването. В първа подточка се проследява от историческа гледна точка както възникването и еволюцията на писмеността, така и причините за разглежданите процеси. Важните изводи тук засягат взаимната връзка между „писането“ и „четенето“ в различните писмени култури, основните характеристики, и наложили се по различни причини правила при използване на писмените знаци във фонетичните системи (най-вече латиница и кирилица, което бе анонсирано от автора като основна зона на нейните изследвания). Подточка втора на първа глава се занимава с основните характеристики и категории, заложили в типографията, с помощта на които се създава специфичен облик на крайното произведение, както и корелациите им с емоционалната, времевата, техническата и смислова страна на отделното книжно произведение. Разгледани са детайлно и изчерпателно посочените вече характеристики през различните епохи и е направена причинно-следствена връзка между отделните етапи в развитието на оформлението на книжното тяло, а също така са посочени някои особености, които автора впоследствие ще намери като тенденции и явления в същинската експериментална типография. Наред с анализа на композиционните характеристики и техните промени

във времето, обстойно са разгледани специфични примери на проявление на нетипично използване на шрифтовите композиционни съставляващи през различни темпорални сегменти. Особено впечатление прави задълбочения анализ на явлението „микрография“, където докторанта съумява убедително да посочи появата на елементи и похвати, които ще окажат в бъдеще съществено влияние върху развитието и видовете типографски експерименти. Логично в следващата трета подточка Бояна Павлова обстойно разглежда и систематизира поставените проблеми през призмата на печатните книги - инкунабули, палеотипи и по-късни издания. В достатъчен обем се анализират както посоките в конвенционалната употреба на типографията, така и неконвенционалните такива, които се подлагат на внимателен разбор и се причисляват към арсенала, с помощта на който автора ще изгради впоследствие своята основна и най-значима задача за типология на разглежданото в дисертацията явление „експериментални форми в типографията“. Към края на първа глава акцент се поставя върху типографската ситуация в навечерието на 20. век, като са застъпени не само отделни течения, представители, активности, но и причините за тези явления. Това е съществен момент, с който се подготвя полето за подобаващото разглеждане и анализиране на богатия материал, който по редица ясно изтъкнати от автора причини, се появява през целия посочен период и бива подробно застъпен във втора глава на дисертационния труд.

Втора глава

В тази глава се съдържа, според мен, кулминацията, квинтесенцията на настоящия научен труд. Единствено стъпвайки върху солидната основа, заложена в предходната част, бива възможно да се осмислят явленията на различни художествени течения, тяхното влияние върху изкуството на книгата - къде пряко, къде не чак толкова, и най-вече причините на активното използване на неконвенционалните форми на

типографията и нейната непосредствена връзка с литературата, а и писменото слово изобщо.

Разбирането на шрифта като многопластов обект, който има няколко лица - от очевидното (носител на текст), до на пръв поглед неясното като механизъм и поради това съмнително за широката публика свойство на графично въздействие. Всъщност, това въздействие винаги е съществувало, но като че ли допреди последните стотина години винаги се е използвало по-скоро на интуитивно ниво. Осъзнатото използване на буквата като графичен обект, като носител на емоция и внушение чрез своите пропорции и характеристики, отваря необятни възможности за създаване на нови художествени форми, дава поводи за експерименти и смели решения, симбиотични връзки и нови начини на себеизразяване. Цялото това разнообразие от нови форми поражда и необходимостта от детайлен анализ с цел типологизиране на базата на подробно изследване на причините и механизмите на тяхното създаване. Реално погледнато, това е една изключително трудна, а и отговорна задача, към която автора подхожда систематично и задълбочено. След първа подточка, където се подчертава убедително ролята на „новата“ типография като самостоятелен визуален език, а с това, както се посочи по-горе, и необходимостта от типологична схема, Бояна Павлова прави обстоен анализ на взаимните връзки в синтактично-функционален аспект между смисъл и форма на съдържанието в един текст, което съдържа не само определяне на техните видове, но и осмисляне на тяхната същност. Сериозно впечатление прави широкия диапазон на доказани специалисти в областта (Уилям Мичъл, Жан-Мари Клиненберг, Гюнтер Крес, Тео Ван Лейвен, Джон Бейтман и др.), на които автора се позовава, за да постигне поставените във втора подточка на тази глава цели.

Аргументираното въвеждане на някои термини „с цел по-ясна дефиниция“ (Б.П.), спомага за разбирането на избрания от нея подход за определяне на отделните

типове на експерименталната типография. В следния цитат (пак от нея), се вижда в стегната форма мотива, схемата и функцията на бъдещата типология:

„Съвкупността от всички гореспоменати критерии дава рамка на настоящата типология. За целта са избрани идентични опорни точки на ниво визуален и лингвистичен код - синтаксис и функция. [...] Отговорът на въпроса „как четем“ едновременно на лингвистично и визуално равнище при различните действащи правила на синтаксиса, съпоставени с активните функции на кодовете, оформя 6-те категории в тези синкретични произведения.“ (стр.149)

Убедително защитена от автора, настоящата типология (представена във вид на таблица в Приложение 1) продължава своето разгръщане, като всяка една от изведените категории бива разгледана самостоятелно от различни аспекти, и подкрепена с множество визуални примери. Важно е да се отбележи и изключително необходимото, според мен, въвеждане на „тип 0“, което всъщност е конвенционалната типография, а без сравнението на останалите категории с нея не би могла да се изгради пълноценна представа за процесите, протичащи при експерименталното ѝ използване. В хода на разсъждения относно същността на всяка една категория се засягат и компетентно представят аспекти, важни за поставените в дисертацията въпроси, касаещи колебливата граница между конкретност и абстрактност при употребата на отделни графемни, вследствие на които при типове 5 и 6 автора има основания да елиминира изцяло лингвистичните им характеристики като неприложими.

Веднъж построена, аргументирана и защитена, типологичната таблица започва да играе основна роля в по-нататъшното развитие на дисертационния труд. В подточка трета на втора глава се представят - на базата на конкретни и подходящи визуални примери - различни типове смесване на неконвенционални типографски подходи в художествената литература и периодиката. Този богат набор от различни както по време, така и по произход издания, дело на различни автори, дава възможност на

читателя да придобие много по-ясна и завършена представа за механизма на типологизацията, а подробния анализ на случващото се в разглежданите произведения предоставя основание да се убедим в безспорното ѝ практическо значение. Измежду многобройните визуални примери бих искала да отбележа тук и едно посочено от автора специфично явление, касаещо обратната връзка между букви и смисъл, разгледано подробно в изданието „Watching words movie“ на Иван Чермаев и Том Гайсмър, а именно типографската игра, породена от различно позициониране, паузи, ротации, обръщания на букви и куп други похвати, които в крайна сметка постигат разбираем и осъзнат от читателя „виц“, и като следствие, по-богато и сложно възприемане на заложената от авторите идея. Употребата на подобна схема е широко приложима не само в областта на оформление на книгата (както бе посочено и в други примери), но и в много различни области на приложната и рекламната графика.

Трета глава

Заклучителната трета глава също така се фокусира върху определен диапазон от авторски типографски решения, но основния ъгъл на гледната точка е променен към акцентирание върху смисъла и поводите за типографски експерименти. Интересно е и разглеждането на творбите от позицията на разнообразни начини и похвати, характерни за творци от различни направления от художествено-изобразителното творчество - поети, писатели и художници, а също така и съществени аспекти във вида на това творчество: авторство, съавторство и интерпретация. На практика, тук откриваме реалните граници (или по-скоро безграничност) на възможностите на неконвенционалната употреба на шрифта в печатните издания. Анализите не само на отделните явления като такива, но и на пораждащите ги причини и мотиви, дават

повод да се определят посоки и възможности за бъдещо развитие на шрифта като инструмент за себеизразяване извън стандартното му приложение.

Докторантът прави подробен разбор на редица подобрани произведения, измежду които неслучайно е поставен акцент върху издания, които в своята същност играят роля на доказателствен материал за изведената в глава втора авторска типология. Важно печатно произведение, което е на фокус в трета глава, отбелязано като ключово и анализирано подробно от докторанта, е „Page 1: Great Expectations“, което поради самия си наратив е важно за настоящия труд. Тук имаме една обща задача (или задание), разгледана през призмата на различни автори - така, както те интерпретират съдържанието ѝ. Начините на използване на типографията дават възможност да се убедим в това, че тя всъщност е *„различна употреба на един и същ език, чрез която той се обогатява още повече“* (Б.П.) Получените резултати са основания за докторанта чрез детайлен анализ на всяка страница да докаже изведените във втора глава позиции и да ги приложи върху настоящия пример. Потвърждението на настоящата типология е налице, което ни дава възможност още веднъж да се съгласим с нейната целесъобразност.

Подточка втора на тази глава разглежда чрез конкретни творци и техни произведения употребата на експериментална типография в случаите, когато няма съавторство, но най-вече за мен са интересни изводите, които Бояна Павлова прави, ориентирайки се спрямо основното творческо направление на разглеждания автор и намира интересни сравнения между експерименталните подходи на поети, писатели и художници.

Разглежданите произведения на Филипо Маринети, Марк Даниелевски, Джонатан Сафран Фоер, Курт Швитерс и Тео ван Дусбург, Доналд Уол, Уорън Лерер, Шарън Вернер и Сара Форс са подобрани прецизно и с оглед постигане на заложените в дисертационния труд задачи. Покрито е и разнообразието на използваните

неконвенционални похвати в различните случаи, като диапазона наистина е много широк - от графичен разказ, през сценографски и театрални похвати, внушение за звук или емоция до използването на отделната графема като графичен елемент, съдържащ в себе си основен модул за изграждане на фигура, съобразена изцяло с общото внушение на посланието - в конкретния случай на Шарън Вернер и Сара Форс то не е само визуално, но и с образователна цел. Това още веднъж потвърждава широкия диапазон на използването на типографията като мултифункционален инструмент.

В трета подточка на последната глава авторът поставя акцент върху синкретичните произведения, създадени чрез експериментална типография, като самостоятелни художествени произведения, като се опира на тезата, че *„...съавторството е дори предимство, тъй като осигурява равнопоставени и високи естетически стойности на двете неотделими материи в синкретичното произведение“* (Б.П.)

Два са основните аспекта, спрямо които са подбрани анализиранията произведения: литература (поезия и проза) и периодика. Ел Лисицки, Робер Масин, Уорън Лерер и Ричард Екерсли са автори на подбраните примери от първия аспект, като докторантът не се ограничава с описание на същината и типа на конкретния подход (подходи), но и дава възможност на читателя да осъзнае причините за подбора и използването им.

Това е от особено значение за разбиране на механизма на експерименталната типография, а това, от своя страна, дава възможност за целесъобразното ѝ приложение от други автори, което очертава и бъдещи хоризонти за нейното развитие в този план. В края на дисертацията си докторантът се обръща и към периодичните издания, които може би са с най-обширна зона на въздействие върху широката публика. Разглежданите примери на Дейвид Карсън и Студио „суан“ още веднъж потвърждават заложената в дисертацията теза и дообогатяват общата визуална картина, върху която разсъждава докторантът.

В заключението кратко и стегнато се обобщава основния принос на дисертацията, и са направени ясни обобщаващи изводи за настоящата разработка.

Като препоръка към настоящия дисертационен труд бих могла да изкажа пожелание за частично опростяване на научните термини и общото звучене на дисертацията с цел свеждане на резултатите ѝ до достъпно спрямо по-широката публика съдържание (а защо не и с инфографични пояснения), както и в този план, преработването ѝ до издание, което би било от изключителна полза за разнопластови сегменти на графичния дизайн като такъв, и за авторите, които го осъществяват.

Като цяло, както е посочено в заглавието на научния труд, на фокус не е типографията в смисъл „дизайн на шрифта“, или, по-просто казано, не е отделната буква като форма, а шрифта в своята цялост като неоспорим, базисен елемент от създаването на книжни произведения с различно приложение и съдържание, и симбиозата на езиковата и изобразителната част като база за експерименталното му използване. Смятам, че изведена по този начин, темата на дисертацията е развита пълноценно и с несъмнен научен принос в рамките на типологията на неконвенционалното използване на шрифтовете в дизайна на книгата и достойно запълва очевидната празнота в теоретичната сфера на поставения проблем.

Стъпвайки на всичко казано дотук, убедено предлагам на научното жури да бъде присъдена на Бояна Иванова Павлова образователната и научна степен „доктор“.

05.08.2023

София

проф. д-р Кристина Борисова